

Filosofin i Norden:

Filosofins tillstånd i Sverige idag

Ikaros inleder en artikelserie om filosofins tillstånd i de olika nordiska länderna. Först ut är vårt västra grannland. Lektor Niklas Forsberg konstaterar att det pratas mycket filosofi i Sverige idag. Samtidigt är ämnet mer splittrat än på mycket länge.

Introduktion

När man ställer frågan ”I vilket tillstånd befinner sig filosofin i Sverige idag?” bör man snabbt fråga sig vem det är som ställer den och varför; och vem kan tillåta sig att ge den ett svar, och på vilka grunder? Med vilken befogenhet kan jag, som (en mycket liten) del av en (ganska liten) del av det filosofiska Sverige tala *för filosofin*? Svaret är enkelt, men inte okomplicerat. Det är just som del av en del av det filosofiska Sverige som jag kan tala för filosofin. En möjlighet är att man skulle välja någon röst från utsidan för att därmed säkra något ideal om ”objektivitet” eller ”neutralitet”. Men den tanken liknar på många sätt tanken att låta någon som inte talar ett språk redogöra för det språket. Här känner man sig snarare nödgad att säga att endast den som talar ett språk har befogenheten att tala *om* det språket. Ingen annan *kan* ha det, och *alla* som redan talar språket *har* alltid redan den ”befogenheten”. Den som står utanför kan som bäst ge en bild av *ytan*, medan språkets intima aspekter sannolikt kommer att lämnas osedda och oberörda.

Jämförelsen haltar dock något, *men* detta skevande säger oss faktiskt direkt något om filosofin i Sverige idag. Filosofin i Sverige finns inte – inte i singularis. Filosofin i Sverige talar inte *ett* språk. (Vilket betyder att dessa reflektioner är *en* av de röster som kommer ”inifrån”). De enkla exemplen är tydliga och uppenbara. Då och då kan man i svenska media se, låt oss säga, en biologist ”debattera” med en queerteoretiker. Det behöver kanske inte påpekas att dylika samtal sällan avslutas i ett leende samförstånd. Den ena säger att det biologiska könet är en konstruktion och den andre reagerar med ilska och frustration,

som om det just hade påståtts att snoppen är av plast. På liknande sätt, så tycks det mig, finns det vattentäta skott mellan en hermeneutiker och en naturalistiskt orienterad analytisk filosof, eller mellan en utilitarist och en Nietzschean, eller mellan en traditionell rationalist och en postkolonialistisk teoretiker. Naturligtvis finns det även, som mellan olika språk, överlappningar, men allt som oftast slås man av hur *lite* diskussion som faktiskt förs, trots att det förmodligen aldrig har pratats så mycket som nu.

För om man ser till ”ytan” talas det ganska mycket om filosofi i Sverige idag. Dels har Sveriges Radio P1 sedan ett antal år sänt programmet *Filosofiska rummet*, där filosofer från Sveriges filosofiinstitutioner och andra akademiker samtalar om filosofiska ämnen för en bredare publik. Sedan hösten 2005 har också Sveriges television sänt ett liknande program: *Finns blått?* I både Stockholm och Göteborg har det funnits ”filosofibarer” sedan några år tillbaka. Dessutom skall det tilläggas att flertalet debatter och diskussioner som förts i våra ledande morgontidningar ofta har centrerats kring filosofiska problem och frågeställningar. Så faktum är att det talas ganska mycket om filosofi i Sverige idag. Men min personliga uppfattning är också att filosofin i Sverige idag är mer splittrad och heterogen än den varit på mycket länge.

Under 2005 har filosofiämnet i Sverige granskats av Högskoleverket. Den bild av filosofin i Sverige som Högskoleverket ger, pekar även den på att ämnet är bredare nu än vad det var för bara något tiotal år sedan. I Högskoleverkets rapport framgår tre aspekter av denna breddning (som kanske lika gärna kan kallas splittring) som ligger till grund för den heterogena bild av filosofin i Sverige som framträder idag. Först och främst talar de om en ”specialisering” av filosofin. Vad denna ”specialisering” innebär skall jag återkomma till, men tillsvidare kan vi nöja oss med att konstatera att det i huvudsak rör sig om att vissa av filosofins grenar har blivit mer eller mindre självständiga och lämnat filosofin och de filosofiska anspråken åt sidan, eller kanske till och med bakom sig. Intressant nog är de flesta av dessa grenar som slagit egna rötter, av tämligen teknisk karaktär och de allra flesta

av dem tillhör (liksom den största delen av den svenska filosofin) den så kallade ”analytiska” filosofitraditionen.

En andra aspekt av denna breddning är, som Högskoleverket uttrycker det, att ”även kontinentala strömningar under senare delen av 1900-talet haft en plats inom svensk filosofi”. Det är förvisso sant att de har haft *en* plats, vilket också betyder att den inriktningen inte har varit dominerande eller i besittning av någon särskild forskningspolitiskt privilegierad position. Men alldeles säkert är att den så kallade kontinentala filosofin är på frammarsch i filosofisverige. Den tämligen unga filosofiutbildningen vid Södertörns högskola har, skulle man kunna säga, ansiktet vänt mot den kontinentala filosofin, och vi ser också hur det nordiska fenomenologiska sällskapet ständigt växer. Härvidlag bör man säkert också notera att den feministiska filosofin har bidragit till att aktualisera och lyfta fram den kontinentala filosofin. Högskoleverkets rapportörer pekar inte på någon sådan koppling, men givet att många yngre studenter och forskare intresserar sig för feministiska och/eller genusteoretiska tänkare, kommer också av naturliga skäl texter från kontinenten som den analytiska filosofins huvudfåra inte placerat särskilt högt på det filosofiska arbetets prioriteringslista åter att läsas på allvar. Till sådana tänkare som aktualiserats i Sverige genom de feministiska och genusteoretiska frågeställningarna kan man, förutom hela de fenomenologiska, hermeneutiska och existentialistiska traditionerna, lyfta fram **Freud** och **Lacan** och (post-)strukturalister som **Foucault** och **Derrida**.

En tredje aspekt är det ökade intresset för filosofins historia i Sverige. Till viss del hör detta samman med det ökade intresset för kontinental filosofi. För i den fenomenologiska och den hermeneutiska filosofin har filosofins historia inte varit ett särskilt ämne, utan en integrerad del av tänkandet, på ett sätt som den inte har varit i den analytiska filosofin. Där både hermeneutikern och fenomenologen har haft människan som historisk varelse framför ögonen, har den analytiske filosofen haft vetenskapsmannen. Nu vore det dock fel att enbart knyta det ökade intresset för filosofins historia till det ökade

intresset för ”kontinental” filosofi. Även filosofer med analytisk orientering börjar intressera sig för sin historia. Men jag har svårt att inte se detta som ett symptom. Den analytiska filosofin har länge sett det historiska som ett eget ämne, skilt från den ”riktiga”, systematiska, filosofin. Den har levt på att skilja mellan det som är av filosofiskt intresse och det som bara är av ”historiskt” intresse. På så sätt kan man också se att det ökade intresset för filosofins historia (där man inte längre ser distinktionen mellan historiska och systematiska undersökningar som benhård) som ett tecken på att den analytiska filosofin inte längre *är* lika säker på sina egna grundvalar och sin egen status. För att börja söka något svar på det varför som denna tämligen unga heterogenitet framlockar, bör en kort och, det skall medges, schematisk skiss över dagens mest omedelbara historia beaktas.

Kort historik

Huvuddelen av Sveriges filosofiska 1900-tal var, som bekant, genomsyrat av den ”analytiska” filosofin. Den så kallade ”Uppsalaskolans” förgrundsgestalter, **Hägerström** och **Phalén**, banade vägen för den analytiska filosofins dominanta roll i filosofisverige. Utan att beskriva dem som vare sig positivister, empirister eller analytiska filosofer, kan man i alla fall säga att de öppnade vägen för det ”vetenskapliggörande” av filosofin som ingick i det positivistiska tänkandet och som även präglade den analytiska filosofins huvudfåra, även om detta ”vetenskapliggörande” också tycks ha burit med sig vissa inneboende problem. (Jag skall återkomma till detta.) Under efterkrigstiden präglades den svenska filosofins 1900-tal av en stark homogenisering av den filosofiska diskursen. Med sig förde den naturligtvis den för analytiska filosofin så karakteristiska starka tilltron till formella metoder, vilket gjorde att Sverige (liksom sina nordiska grannländer) blev framstående inom den formella logiken. Det vetenskapliga förnuftets seger över tro och föreställningar, som den analytiska filosofin med **Bertrand Russell** längst fram i leden stoltserade med att ha presterat, syntes också i den allmänskulturella och politiska debatten. Tillåter man sig att ta i något, kan man till exempel säga att **Ingemar Hedenius** ensam

avskaffade morgonbönen i de svenska skolorna. Längre var den så kallade analytiska filosofins dominans total i Sverige. Det fanns analytisk filosofi och det fanns skitsnack! Så lät det vid fikabord och på postseminarier (och så låter det fortfarande kring vissa kaffekoppar och sejdlar). Filosofin hade äntligen blivit vetenskaplig. Med den begreppsliga analysen av ”propositioner” (redan det ett ord som innehåller en hel filosofi om vårt språk) som redskap hade filosofin nått sin höjdpunkt. Den anda som Bertrand Russell uttrycker i följande passage tror jag har präglat mycket av den svenska akademiska filosofin, och det är viktigt att notera att det är *redskapet* eller *metoden* som bar på det löfte som den analytiska filosofin strävade efter att förverkliga:

Philosophy, from the earliest times, has made greater claims, and achieved fewer results than any other branch of learning. (...) I believe that the time has now arrived when this unsatisfactory state of things can be brought to an end.

Anledningen till att Russell kunde skriva med ett sådant patos, och en sådan framtidstro, var att han menade att *all* filosofi fram tills då (1922) hade saknat en adekvat filosofisk metod som nu fanns tillhands: begreppsanalysen och den formella logiken som redskap.

Ett intressant och mycket lärorikt tidsdokument står att finna i **von Wrights** klassiska *Logik, filosofi och språk* från 1957. När von Wright där rapporterar om den filosofiska situationen urskiljer han fyra huvudströmningar: marxism, nyskolastik, existentialism och analytisk filosofi. Idag skulle (åtminstone) tre av dessa inte karaktäriseras som dominerande huvudströmningar. Marxism, nyskolastik och existentialism diskuteras visserligen men det vore fel att tala om dem som ”huvudströmningar”. Dock är det fortfarande riktigt att tala om den ”analytiska filosofin” som en huvudströmning även om det blir allt svårare att se vad, exakt, det är som *är* analytisk filosofi. Det patos med vilket Russell skrev saknas i dagens filosofiska texter som rättmätigt kan kallas analytiska. Det är idag svårt att finna någon som

talar om *en metod* som kommer att göra slut på två tusen års käbbel. Jämför till exempel tonen i dessa två passager båda från von Wrights penna, anno 1957,

[D]en logiskt-analytiska filosofien lever i ett intimare samband med den positiva vetenskapen än andra filosofier i vår tid. (...) Den har därför haft särskilda förutsättningar att göra den vetenskapliga kunskapen till filosofiskt problem,—att ställa vetenskapen under debatt. På den grund får den, synes det mig, en eminent betydelse för vårt kulturliv.

och 1991,

Under århundradets andra hälft har den analytiska filosofin antagit typiska drag av ”etablerad” tankeriktning. Den har börjat förlora sina konturer och blivit eklektisk. Den hotar att mista sin identitet.

Samtidigt har också tidens andliga klimat förändrats. Vetenskap och teknik har blivit problematiska genom de verkningar som de utövar på tillvaron. Den analytiska filosofin, som själv bärs upp av den vetenskapliga framstegstron, är i grunden oförmögen att vidare problematisera dessa verkningar. Uppgiften tillkommer snarare andra typer av filosofi, som nu är på uppåtgående och som delvis står som motståndare till den analytiska filosofin.

Vad har då hänt under de dryga tre årtionden mellan dessa passager? Hur kommer det sig att den analytiska filosofins tro på sig själv tycks ha försvagats så? Det vore fel att säga att den är utkonkurrerad av andra filosofier. Delar av problematikens svar måste alltså sökas ”internt”.

Några reflektioner

De tankar som jag i denna text har skjutit framför mig är dels den om filosofins specialisering och dels den om att den vetenskapliga hållningen inom den analytiska

filosofin också bär med sig något problematiskt.

Som bekant är många vetenskapliga discipliner grenar som tagits från filosofins träd. Längre fanns det inte någon klar skillnad mellan vetenskap och filosofi. Inte för att filosofin inte var vetenskaplig, utan för att vetenskapen var filosofi. Dåtidens naturvetenskapsmän var inte fysiker eller biologer, utan naturfilosofer. Under framförallt 1800-talet professionaliserades filosofin och många nya discipliner etablerades. Antropologi, sociologi, psykologi och den moderna historievetenskapen är några exempel. Men det som då hade skett var att man hade enats om vilka metoder som skulle användas, vilka frågor som skulle ställas, vilket material som skulle sättas i bruk, och vad som skulle räknas som svar på de frågor man ställde. Kanske kan man säga att man hade uppnått filosofisk enighet. Det är svårt att inte se hur liknande fenomen har uppträtt inom filosofin. När den analytiska filosofin uppstod (innan den blev en "genre" med ett namn) så är det tydligt att logiken och språket var filosofiskt problematiska på ett annat sätt än de är idag inom dess filosofiska "deldiscipliner".

När **Frege** utvecklade sitt formella system var det ett led i försöket att grundlägga vetenskapen som sådan, att blottlägga de logiska grundvalarna för allting. Det formella systemet var inte målet utan blott en del av vägen. Idag tenderar dessa grundvalsfrågor att hamna i skymundan. Att undersöka, utveckla och förnya *systemet* har blivit ett självändamål. Och när **Wittgenstein** i sitt arbete drevs till långtgående undersökningar av vårt språks logik och/eller grammatik, så var det inte för att utveckla någon "språkfilosofi" eller en "*theory of language*". Språket blev intressant för att de filosofiska frågorna tycktes bottna där. Språket var alltså *inte* ett undersökningsobjekt som det har blivit i dagens "språkfilosofi", utan undersökningen av språket var en nödvändig väg att gå för att behandla de filosofiska problemen. Mycket av dagens språkfilosofi tenderar alltså, liksom delar av den formella logiken, att bli en egen vetenskaplig disciplin, men, som von Wright uttrycker det, "till priset av att inte längre vara 'filosofiskt intressanta'".

Specialiseringen inom filosofin tycks alltså leda till ett "vetenskapliggörande" som i

sin tur leder till att de filosofiska frågorna hamnar i skymundan. Den analytiska filosofins vetenskapliga hållning bär dock även med sig ett annat ”internt” problem. Dess två viktigaste rötter tenderar att dra åt två skilda håll när det gäller frågan om filosofins vetenskaplighet. Å ena sidan finns arvet från den riktning som sade att filosofin skall syfta till att klargöra satser, meningsfullhet och tänkandets gränser. Här är **Schlick**, Wittgenstein och **Moore** de ledande förebilderna. Å andra sidan finns viljan att göra filosofin ”vetenskaplig”, i betydelsen av en aktivitet sökande efter kunskap, som sanningar i bemärkelsen ”satser som stämmer överens med verkligheten”, i Russells och **Carnaps** anda. Dessa skilda rötter påpekas av von Wright som noterar att båda dessa attityder uppträder inom den analytiska filosofin ”än bekämpande varandra, än omedvetet sammanflätade” och att denna motsättning kom att ”förstöra inriktningens enhetlighet”. Viljan att bli en positiv vetenskap stod alltså i konflikt med några av inriktningens mest centrala metodologiska övertygelser. Personligen tror jag att von Wright pekar på något väsentligt här, men som är svårt och tidsödande att reda ut fullständigt. I detta sammanhang får vi nog nöja oss med att säga att denna problematik finns och att den pekar mot att vår tids analytiska filosofi är på väg in en *metodkris*. Den vet inte längre säkert hur den skall gå till väga och varför. Lite småsvulstigt kan man säga att tidsandan och den analytiska filosofins metod inte längre står i paritet.

Nu betyder inte detta att jag kan se något klart alternativ som kommer att ta över. Jag vill inte säga att filosofin kommer att bli frisk, slagkraftig och självsäker igen om alla vänder blickarna mot kontinenten. Det tror jag inte. Denna utläggning handlar framför allt om att söka förstå varför ”analytisk filosofi” inte längre är något enhetligt och klart begrepp som på något enkelt sätt går att använda för att beskriva hur filosofin ser ut i Sverige idag. Även om den analytiska filosofin är spretande och osäker på sin egen status idag, så har den fortfarande en klar dominans vid våra universitet och hos de forskningsråd som delar ut pengar för framtida forskning. Alternativa röster är alltså fortfarande alternativa, i alla fall

inom universitetsvärlden. Men i och med att filosofins svenska huvudfåra inte är lika självsäker har den också i allt större utsträckning stannat inom akademierna, då man själv ser att mycket av den filosofiska verksamheten inte längre griper tag i de problem som är aktuella och mest diskuterade i den allmänskulturella debatten.

Vi vet också att många som läste filosofi vid våra universitet från 70-talet och framåt *lämnade* ämnet för att de inte tilläts läsa de filosofer som de ville. Det tilltagande intresset för teori inom ämnen som till exempel litteraturvetenskap tycks i mångt och mycket ha burits upp av bittra och utstötta ”filosofer”. Det är ingen slump att strukturalism, postkolonialism och mycket feministisk teoribildning i Sverige introducerades och diskuterades av litteraturvetare och inte filosofer! Idag har flera av dem som fanns i marginalen i svensk filosofi under efterkrigstiden flyttat från marginalen till de ledande tidningarnas kultursidor. Så det finns en filosofisk mångfald i Sveriges kulturliv, samtidigt som universitetsfilosofin kämpar med att upprätthålla en allt osäkrare enhetlighet. Denna osäkerhet beror på att kulturen och universitetsfilosofin står allt längre ifrån varandra och på att universitetsfilosofin får allt svårare att berättiga sin position som den som står över allt annat – som obefläckat tänkande, som tidlös.

Niklas Forsberg

Niklas Forsberg (Filosofie doktor) är vikarierande universitetslektor i teoretisk filosofi vid Uppsala universitet. Han disputerade 2004 på en avhandling betitlad *Philosophy, Literature and the Inheritance of Language*. (Uppsala, 2004). Avhandlingen diskuterar Derridas filosofi, och hans intresse för litteratur i synnerhet, utifrån frågan om hur mycket filosofi vi ärver när vi ärver ett språk.

Forskningsintressen: Språkfilosofi, kulturfilosofi, teori- och metodfrågor

inom filosofin och humaniora i övrigt, filosofins historiografi.

Utvärdering av grund- och forskarutbildningarna inom filosofiämnet vid svenska universitet och högskolor (Högskoleverket, Högskoleverkets rapportserie 2005:16 R), s. 20.

Ibid., s. 26.

Bertrand Russell, *Our Knowledge of the External World as a Field for Scientific Method in Philosophy* (London: The Open Court Publishing Company, 1922) s. 13.

Georg Henrik von Wright, *Logik, filosofi och språk. Strömningar och gestalter i modern filosofi*, andra upplagan, något reviderad och utökad (Lund: Doxa press, 1980). De hänvisningar till denna text som jag

här ger kommer alla från de partier som inte omarbetats eller lagts till den andra upplagan.
von Wright, *Logik, filosofi och språk*, s. 23.

Georg Henrik von Wright, ”Analytisk filosofi. En historisk-kritisk betraktelse”, ss. 207—232 i
Huvudinnehåll. Tolv filosofiska uppsatser, red. Åke E. Andersson och Nils-Eric Sahlin (Lund: Nya Doxa,
1993), ss. 207f.

Ibid., s. 231.

Ibid., s. 208.

Till universitetsfilosofins (om än osäkra) enhetlighet bidrar naturligtvis den kronprinslogik som präglar
det akademiska: nästa generation som tillåts verka institutionaliserat, talar mästarens språk.